

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
MƏRKƏZİ BANKI

№4(12)
2012

MALİYYƏ SABİTLİYİ İCMALI
IV Rüb

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
MƏRKƏZİ BANKI

№ 4(12) MALİYYƏ SABİTLİYİ İCMALI
2012 IV Rüb

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	4
I. Bank sektorunun fəaliyyət göstərdiyi mühit	5
1.1. Qlobal maliyyə sabitliyi üzrə son meyllər	5
<i>Haşiyə 1. Maliyyə sektorunun tənzimlənməsi siyasəti</i>	7
<i>Haşiyə 2. Avropada suveren borc böhranının həlli üzrə siyasət və onun qiymətli kağızların gəlirliyinə təsiri</i>	9
1.2. Azərbaycan makroiqtisadi proseslər	8
II. Bank sisteminin inkişafı	11
2.1. Bank sisteminin əsas göstəricilərinin dinamikası	11
<i>Haşiyə 3. Nə qədər maliyyə?</i>	12
2.2. Bank sisteminin öhdəlikləri	12
<i>Haşiyə 4. Maliyyə savadlılığı</i>	14
2.3. Bank sisteminin aktivləri	15
<i>Haşiyə 5. İpoteka kreditləşməsi və risklər</i>	17
2.4. Bank sektorunun fəaliyyətinin maliyyə nəticələri	18
2.5. Bank sektorunun kapitalı	20
<i>Haşiyə 6. Asiya ölkələrində bank kapitalının mənfəət və riskə təsiri</i>	20
2.6. Banklarda faiz dərəcələri	21
III. Bank sistemində risklər	22
<i>Haşiyə 7. Bank sistemində antiböhran mexanizmləri</i>	23
IV. Ödəniş sistemləri	24
<i>Haşiyə 8. Azərbaycanda ödəniş infrastrukturu</i>	24
İstifadə olunmuş qrafik və cədvəllər	26

Abbreviaturalar

AMB	–	Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı
AİF	–	Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı nəzdində Azərbaycan İpoteka Fondu
AZİPS	–	Real Vaxt Rejimində Banklararası Hesablaşmalar Sistemi
BVF	–	Beynəlxalq Valyuta Fondu
DQİ	–	Dövlət Qısamüddətli İstiqrazları
DSK	–	Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi
HHİ	–	Herfindal-Hirşman İndeksi
XÖHKS	–	Xırda Ödənişlər üzrə Hesablaşma Kliring Sistemi
İEOÖ	–	İnkişaf Etməkdə Olan Ölkələr
İEÖ	–	İnkişaf Etmiş Ölkələr
MN	–	Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi
REM	–	Real Effektiv Məzənnə
ROA	–	Aktivlərin Gəlirliliyi
ROE	–	Kapitalın Gəlirliliyi
ÜDM	–	Ümumi Daxili Məhsul

GİRİŞ

2012-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı özünün maliyyə sabitliyi siyasətini qlobal iqtisadiyyatda kövrək artım, qlobal risklərin yüksəlməsi, dünya maliyyə və əmtəə bazarlarında volatilliyin qalması şəraitində həyata keçirmişdir. Mürəkkəb qlobal mühitdə il ərzində ölkə iqtisadiyyatında artım dinamikası davam etmiş və əsasən qeyri-neft sektorundan qaynaqlanmış, makroiqtisadi sabitlik qorunmuşdur.

Makroiqtisadi sabitliyin qorunması və iqtisadiyyatın şaxələnməsi şəraitində Mərkəzi Bank öz fəaliyyətini inflyasiyanın optimal səviyyədə saxlanması, manatın məzənnəsinin sabitliyi, bank-maliyyə sektorunda inkişafın və dayanıqlığın möhkəmləndirilməsi kimi hədəflərin realizasiyasına yönəlmişdir.

Bank sisteminin maliyyə dayanıqlığının qorunub saxlanılması məqsədilə Mərkəzi Bank banklarda risklərin idarə edilməsi potensialının gücləndirilməsi, banklar üzərində nəzarət-tənzimləmə sisteminin təkmilləşdirilməsi, bankların kapitallaşma səviyyəsinin artırılması istiqamətində tədbirlər həyata keçirmişdir. Eyni zamanda bank sisteminin maliyyə vasitəçiliyi funksiyasının dərinləşdirilməsi diqqətdə saxlanılmışdır.

Görülən tədbirlər nəticəsində 2012-ci ildə də Azərbaycan bank sistemində inkişaf prosesləri dərinləşmiş, maliyyə sabitliyi qorunmuşdur. Bank sektorunun kapital və likvidlik mövqeləri əlverişli səviyyədə qalmış, onun dayanıqlı mənbələr hesabına resurs bazası genişlənmişdir. Qeyri-neft iqtisadiyyatında artımın dəstəklənməsində bank sisteminin rolu daha da artmış, onun regional əhatə dairəsi genişlənmişdir.

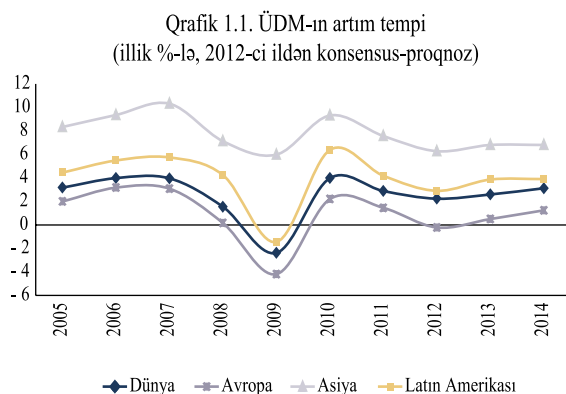
I. BANK SEKTORUNUN FƏALİYYƏT GÖSTƏRDİYİ MÜHİT

1.1. Qlobal maliyyə sabitliyi üzrə son meyillər

Ötən il qlobal iqtisadiyyatda maliyyə sabitliyi riskləri qalmışdır. Bunun əsas səbəbi Avropa, xüsusilə də büdcə konsolidasiyası proqramlarının həyata keçirilməsi zərurəti fonunda resessiya dövrünü yaşayan Avrozonadakı qeyri-sabitlikdir.

2012-ci il ərzində qlobal iqtisadi artım davam etsə də, onun tempi əvvəlki illə müqayisədə zəifləmişdir. Baş verən artım əsasən inkişaf etməkdə olan ölkələr və ABŞ-dakı artımla izah olunur. Avrozonada uzunmüddətli tənəzzüldən sonra artım müşahidə olunmamış, Yaponiyada isə resessiya baş vermişdir. Büdcə konsolidasiyası, yüksək dövlət borcu, maliyyə destabilliyi şəraitində məcmu tələbin zəifləməsi səbəbindən qabaqcıl ölkələrdə işsizlik səviyyəsi də yenidən yüksəlməyə başlamışdır.

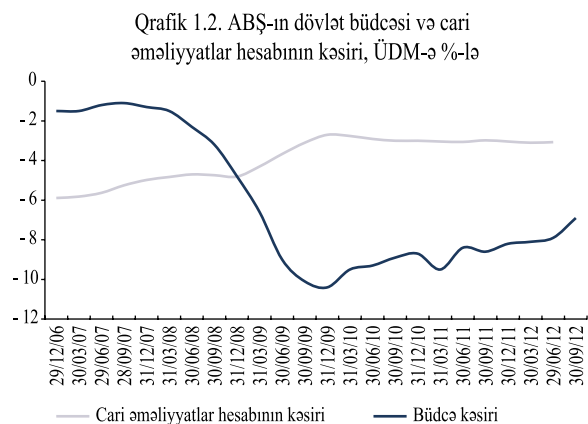
İnkişaf etmiş ölkələrdə baş verən neqativ iqtisadi proseslər inkişaf etməkdə olan ölkələrə də təsirini göstərmişdir. Bu zaman əsas təsir kanalları inkişaf etməkdə olan ölkələrin ixrac mallarına tələbin azalması, kapital axınlarının və əmtəə qiymətlərinin volatilliyinin artmasıdır. Məsələn, Avrozona və ABŞ-da tələbin azalması

Mənbə: Bloomberg

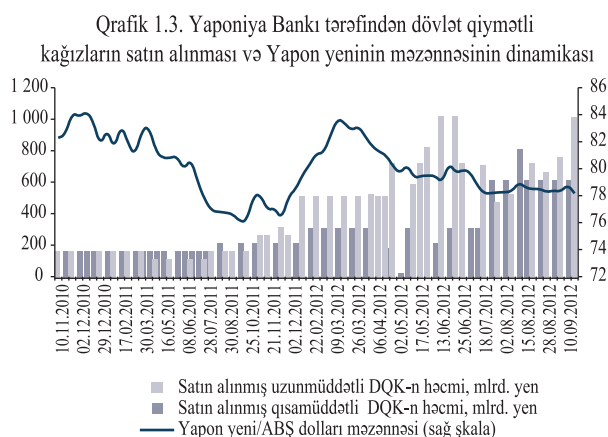
Çinin həm ixracını, həm də ÜDM-in mühüm xərc komponenti olan investisiyaların artım tempini azaltmışdır. Xarici iqtisadi konyunkturadan irəli gələn təzyiqlərlə yanaşı inkişaf etməkdə olan ölkələr daxili problemlərlə də üzləşir. Belə ki, bir sıra ölkələrdə iqtisadiyyatın bəzi sahələrində maliyyə resurslarının çatışmamazlığı səbəbindən investisiyalar azalmışdır.

2012-ci ildə yeni qlobal böhranın baş ver-məsinin qarşısını almaq məqsədilə milli və qlobal səviyyədə əlaqələndirilmiş tədbirlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, ABŞ-da “fiskal uçurum” (“fiscal cliff”) təhlükəsinin yumşaldılması məqsədilə müvafiq qanun qəbul olunmuş, adaptiv monetar siyasət davam etdirilmişdir. ABŞ-ın Federal Ehtiyat Sistemi (FES) dövlət istiqrazlarının, ipoteka kağızlarının satın alınması proqramının davam etdiriləcəyini bəyan etmişdir. FES-in son qərarına əsasən inflyasiya 2,5%-dən çox olmamaq şərtilə işsizlik səviyyəsi 6,5%-dən aşağı səviyyəyə düşməyənədək baza faiz dərəcəsi 0-0,25% intervalında qorunub saxlanacaqdır.

Mənbə: Bloomberg

Yaponiya Bankı da il ərzində mütəmadi olaraq aktivlərin satın alınması proqramını intensivləşdirmişdir. Proqram 2013-cü ilin sonunadək davam edəcəkdir. Görülən tədbirlər nəticəsində yapon yeninin məzənnəsi ucuzlaşmışdır.

*) DQK- dövlət qiymətli kağızları

Mənbə: Bloomberg

Avropa ölkələrində də yumşaq monetar siyasət davam etdirilmiş, kontinentin problemlı dövlətlərinə və maliyyə təşkilatlarına maliyyə dəstəyi göstərilmişdir. Belə ki, beynəlxalq kreditörlər “üçlüyü”nün Yunanıstana kredit tranşının verilməsi haqqında qərarı investor etimadına müsbət təsir etmişdir. Bundan başqa Avroqrup bank sektorunda vəziyyətlə əlaqədar İspaniya hökumətinə maliyyə yardımı göstərmişdir ki, bunun da bəzi milliləşdirilmiş bankların yenidən kapitallaşmasına, habelə “pis aktivlərin” idarə edilməsi probleminə yönəldilməsi nəzərdə tutulur. Bank sektorundakı böhranın “cilovlanması” üçün Avrozonada vahid bank nəzarəti mexanizminin yaradılması istiqamətində atılan addımlar gələcəyə nikbinlik yaratmışdır. Avroqrupun 2012-ci il 12-13 dekabr tarixlərində keçirilən sammitində bu layihənin müddətləri müzakirə olunmuş və yeni nəzarət mexanizminin 2013-cü il ərzində formalaşması və 2014-cü ildən qüvvəyə minməsi nəzərdə tutulmuşdur. Avropa Bankı Avrozonada yerləşən və aktivlərin həcmi 30 mlrd. avrodan yüksək və ya ÜDM-in 20% həcmində aktivlərə malik

olan banklara bilavasitə nəzarət edəcəkdir. Məcburi qaydada nəzarətə hər ölkə üzrə 3 ən iri bank cəlb olunacaq, digər banklara isə milli nəzarət orqanları nəzarət edəcəkdir. Avropa Mərkəzi Bankı hər hansı bankda problem aşkar etdikdə onun fəaliyyətinə müdaxilə etmək hüququna malik olacaqdır və eyni zamanda Avrozonaya daxil olmayan ölkələr də bu sistemə qoşulma imkanlarını əldə edəcəkdir.

Eyni zamanda bir sıra ölkələrdə kapitalın spekulyativ xarakterli hərəkətini məhdudlaşdırmaq məqsədilə həyata keçirilən tədbirlər də xüsusi diqqətə layiqdir. Artıq Fransada “Tobin vergisi” qəbul edilmiş və bir sıra digər ölkələrin də bu tədbiri həyata keçirəcəyi gözlənilir. Beynəlxalq Valyuta Fondu kapitalın hərəkətinə dair liberal baxışları ilə seçilsə də, son dövrlərdə müəyyən şəraitdə maliyyə sisteminin sabitliyinin qorunması üçün kapitalın hərəkətinin idarə edilməsinə dair tədbirlərin həyata keçirilməsinin faydalı olduğunu qəbul etmişdir.

Görülmüş işlər nəticəsində Avrozonada suveren risklərin bir qədər azalması maliyyə bazarlarında da öz əksini tapmışdır. Belə ki, Avrozonanın periferiya ölkələrinin istiqrazları üzrə spread azalmış, bir sıra aktivlərin (xüsusilə kapitalda iştirak alətləri) qiymətləri artmışdır. 2012-ci ilin yekunlarına əsasən aparıcı fond indeksləri - S&P 500 - 11,2%, Eurostoxx 600 - 12,4%, MSCI Emerging Markets - 11,6%, Nikkei 225 - 20,6% artmışdır. Bununla belə, qlobal iqtisadi perspektivlərin pisləşməsi il ərzində beynəlxalq maliyyə bazarlarında yüksək volatilliyə səbəb olmuşdur.

Müəyyən pozitiv meyillərə baxmayaraq yaxın perspektivdə qlobal maliyyə sabitliyi üzərində əhəmiyyətli risklərin qalacağı ehtimalı böyükdür. Avrozonada büdcə və bank sistemində həyata keçiriləcək islahatlarla bağlı yaranan çətinliklər nəticəsində borc böhranı riskinin artması, habelə ABŞ-da vergi-büdcə və borc siyasəti səbəbindən yaranan risklər 2013-cü ildə dünya iqtisadiyyatında növbəti destabilləşməyə

Haşiyə 1. Maliyyə sektorunun tənzimlənməsi siyasəti

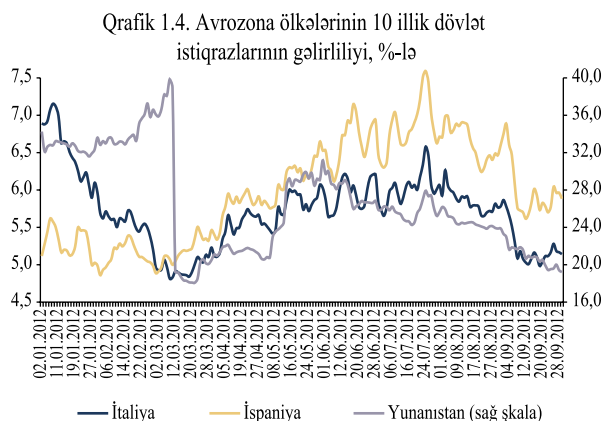
Maliyyə sisteminin sabitliyinin qorunması üçün bazarların və institutların şəffaf olmasını, onların mürəkkəbliyinin azalmasını və aşağı leverec əmsalını təmin etmək mühüm məsələyə çevrilmişdir. Bu səbəbdən bir çox tənzimləyici qurumlar yeni tənzimləmə çərçivələri yaratmaqla məqsədlərinə nail olmağa çalışırlar. Bunun üçün müxtəlif istiqamətlərdə islahatlar həyata keçirilir.

Böhrandan sonra maliyyə sektorunun tənzimlənməsi siyasəti daha məqsədyönlü və daha miqyaslı olmağa başlamışdır. Vergi ödəyicilərinin mənafeyini qorumaq üçün sistem əhəmiyyətli maliyyə institutlarına dövlət tərəfindən maliyyə yardımlarının minimuma endirilməsi, reyting agentliklərinin təhrif olunmuş qiymətləndirmələri, Bazel III-ün tətbiq olunması əsas mübahisə mövzularındandır.

Tənzimləmə çərçivələri və onların istiqamətləri

Tənzimləmə çərçivəsinin adı	Əsas istiqamətlər
Bazel III	Kapitalın kəmiyyət və keyfiyyətinin artırılması
	Minimum leverec əmsalının tətbiqi
	Minimum likvidlik əmsallarının tətbiqi
	Kontragent riskinə qarşı daha yüksək kapital tələbi
Yeni nəzarət çərçivəsi	Mikro və makro prudensial nəzarətin sərhədlərinin müəyyən edilməsi, protsiklliyn azaldılması
	Tənzimləmə orqanlarına nəzarət, müstəqillik və hesabatlıq
Sistem əhəmiyyətli banklar üçün əlavə kapital tələbi (too big to fail)	İflasdan yarana biləcək potensial təsirlərin azaldılması
	Banklararası bazarda iri bankların maliyyələşmə üzrə müqayisəli üstünlüklərinin azaldılması
Toksik aktivlərin təmizlənməsi	Törəmə alətlər bazarında mərkəzi klirinq sistemi və standartlaşma
	İnvestisiya bankçılığının pərakəndə bankçılıqdan ayrılması
Reyting agentliklərindən asılılığın azaldılması	Reyting agentlikləri arasında rəqabətin artırılması
	Maraqlar münaqişəsinin aradan qaldırılması
Korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi	Müşahidə şurasının və müxtəlif komitələrin rolunun artırılması
	Kompensasiya siyasətinin təkmilləşdirilməsi
Maliyyə sistemində yeni vergilər	Obama vergisi: İri bankların qeyri-sabit öhdəliklərinin 0,15%-i qədər vergi təklifi
	Maliyyə əməliyyatlarına Tobin vergisi: Avropa Birliyində səhmlərlə əməliyyatlara 0,1%, törəmə alətlərə 0,01% verginin tətbiqi təklifi
Maliyyə sabitliyini tənzimləmə məqsədi ilə yeni qurumlar və səlahiyyətlər	Qlobal səviyyədə: Maliyyə Sabitliyi Komitəsinin yaradılması
	ABŞ-da Maliyyə Sabitliyinə Nəzarət Şurasının yaradılması
	İngiltərədə Maliyyə Siyasəti Komitəsinin və prudensial nəzarətin 2013-cü ildən İngiltərə Mərkəzi Bankının səlahiyyətinə keçməsi
	2014-cü ildən Avropa Mərkəzi Bankına vahid nəzarət funksiyalarının verilməsi

Mənbə: Ajay, A. (2012), "Safeguarding financial stability", International Monetary Fund (2012), "Global financial stability report", October

Mənbə: Reuters Datastream

səbəb ola bilər. Əsas risk zonaları Avropa, ABŞ və Çindir. Məhz onların üzləşdiyi problemlər qlobal iqtisadi enişə səbəb ola bilər. Büdcə konsolidasiyası qısamüddətli perspektivdə iqtisadi eniş ehtimalını daha da artırır ki, bu da borcu yüksəldir və növbəti büdcə sekvestrinə səbəb olur.

ABŞ “fiskal uçurum”dan qaça bilmədiyi halda 2013-cü ildə onların dövlət xərclərinin 98 mlrd. dollar ixtisar və 450 mlrd. dollar məbləğində vergilərin artırılması baş verə bilər. 2013 və 2015 illərdə avtomatik büdcə qənaəti tədbirləri ÜDM-in 4% azalmasına səbəb ola bilər. “Fiskal uçurum” ssenarisi baş verərsə 2013-cü ildə dünya iqtisadi artımı 1,2%-ə qədər azala bilər. Bu halda inkişaf edən ölkələr üçün istehsal həcmində itki təxminən 1% təşkil edə bilər.

Çinin ixracının böyük hissəsini təmin edən inkişaf etmiş ölkələrdə tələbin aşağı düşməsi Çində iqtisadi artımın daha da aşağı olması riskini yaradır. Əgər Çində iqtisadi artım il ərzində 5%-ə qədər azalsa, 2013-2015-ci illərdə inkişaf edən ölkələr istehsalın 3%-ni, dünya iqtisadiyyatı isə 1.5%-ni itirə bilər.

1.2. Azərbaycanda makroiqtisadi proseslər

2012-ci ildə əlverişli xarici mövqe və daxili tələbin genişlənməsi şəraitində ölkə iqtisadiyyatında artım dinamikası davam etmişdir.

Qlobal iqtisadiyyatda gedən mürəkkəb

proseslərə baxmayaraq 2012-ci il ərzində ölkənin xarici mövqeyi əlverişli olmuşdur. Azərbaycan ixracını təşkil edən məhsulların dünya qiymətləri idxalı təşkil edən məhsulların qiymətləri ilə müqayisədə daha yüksək tempə artmış, ticarət balansında iri həcmli profisiti yaranmışdır.

Dövlət Gömrük Komitəsinin (DGK) məlumatlarına əsasən 2012-ci ildə xarici ticarət dövriyyəsi 33,6 mlrd. dollar təşkil etmişdir ki, bunun da 23,9 mlrd. dolları ixracın, 9,7 mlrd. dolları isə idxalın payına düşür. İxrac idxalı 2,5 dəfə üstələmiş, xarici ticarət balansının profisiti isə 14,2 mlrd. dollar olmuşdur.

İxracdan əlavə pul baratları və xarici investisiyalar da ölkənin valyuta gəlirlərinin artmasına müsbət təsir göstərmişdir. İlk məlumatlara görə il ərzində ötən il ilə müqayisədə ölkəyə daxil olan pul baratlarının həcmi 4% artmış və 1837 mln. dollar təşkil etmişdir. Ölkə iqtisadiyyatına qoyulmuş xarici investisiyaların həcmi isə DSK-nın məlumatına görə 23% artaraq 4,2 mlrd. dolları ötmüşdür.

İl ərzində ölkənin strateji valyuta ehtiyatları 14% artaraq 46 mlrd. dolları ötmüşdür ki, bu da təqribən 3 illik mal və xidmətlərin idxalına kifayət edir. Müqayisə üçün qeyd edək ki, orta gəlirli ölkələrin yalnız 20%-də kifayətlik 11 aydan yuxarıdır. AMB-nin valyuta ehtiyatları isə 12% artaraq 11,7 mlrd. dollara çatmışdır.

2012-ci ildə məcmu tələbin bütün komponentləri, o cümlədən son istehlak xərcləri, investisiyalar və xarici tələb iqtisadi artıma müsbət təsir göstərmişdir. İl ərzində əhali gəlirlərinin və iqtisadiyyata qoyulan daxili investisiyaların artması ÜDM-in tələb komponentlərində canlanmaya səbəb olmuşdur.

Tələbin artmaqda davam etməsi pərakəndə əmtəə dövriyyəsi və əhaliyə göstərilən pullu xidmətlərin artımında da özünü büruzə verir. İl ərzində pərakəndə ticarət dövriyyəsi 9,6%, o cümlədən qeyri-ərzaq malları üzrə pərakəndə əmtəə dövriyyəsi 21% artmışdır. Əhaliyə göstərilən pullu xidmətlərdə isə artım 8% təşkil etmişdir.

Haşiyə 2. Avropada suveren borc böhranının həlli üzrə siyasət və onun qiymətli kağızların gəlirliliyinə təsiri

Finlandiya Mərkəzi Bankı Avropada suveren borc böhranının həlli üzrə qəbul edilmiş qərarların qiymətli kağızların gəlirliliyinə təsirini tədqiq etmişdir. 1999-cu ildə Avropada vahid monetar sistem yaradıldıqdan sonra bu sistemə daxil olan ölkələrin qiymətli kağızlarının gəlirlilik səviyyələri bir birinə yaxınlaşdı. Buna səbəb ölkələr arasında inflyasiya fərqlinin və məzənnə riskinin aradan qaldırılması idi. Növbəti mərhələdə stabil makroiqtisadi və fiskal mühitin mövcud olması qiymətli kağızların stabil aşağı gəlirliliyini şərtləndirdi. 2008-ci ildə maliyyə böhranının baş verməsi, xüsusilə “Lehman Brothers”-in iflası qlobal investorların diqqətini suveren borc riskinə yönəltdi. Zəif makroiqtisadi vəziyyətin və fiskal dayanıqsızlığın hökm sürdüyü və beynəlxalq maliyyə böhranına daha həssas bank sisteminə malik ölkələrdə (Yunanıstan, İrlandiya və Portuqaliya) dövlət qiymətli kağızlarının gəlirliliyi kəskin artdı. Lakin, daha güclü iqtisadi əsaslara malik ölkələrdə (Almaniya, Niderland və Finlandiya) uzunmüddətli faiz dərəcələrinin azalması baş verdi. Buna səbəb investorların riskli hesab etdiyi qiymətli kağızları sataraq daha az riskli qiymətli kağızları alması idi. Belə bir şəraitdə Avrozonada yayılmış böhran Avropa fiskal strukturları tərəfindən müvafiq siyasətlərin həyata keçirilməsini şərtləndirdi:

- Avropa Maliyyə Mexanizmi və Avropa Maliyyə Sabitliyi Mexanizmi yaradıldı.
- Avropa Mərkəzi Bankı bir çox qeyri-ənənəvi siyasətlər həyata keçirdi: maliyyə sistemində mövcud gərginliyi azaltmaq məqsədilə faiz dərəcəsini tarixi minimuma endirdi. Yenidən maliyyələşdirmə əməliyyatlarının müddəti uzadıldı, girov kimi cəlb olunan maliyyə alətlərinin siyahısı genişləndirildi, xarici valyutada likvidliyin təmini və sabit faiz dərəcəsi ilə məhdudiyyətsiz likvidliyin təmin olunması siyasəti həyata keçirildi.
- Avropa Mərkəzi Bankı “Dövlət Qiymətli Kağızların Alınması Proqramı” və “Qiymətli Kağızlar Bazarı Proqramını” elan etdi. Bu, həm

özel, həm də dövlət qiymətli kağızlarının alınmasına imkan verdi.

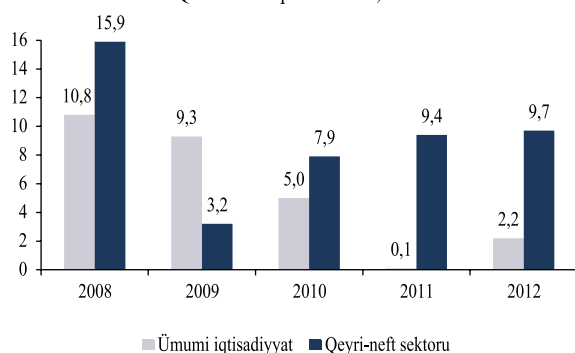
Aparılmış araşdırmaya əsasən, 2007-2012-ci illər ərzində qəbul edilmiş qərarların bəziləri qiymətli kağızların gəlirliliyinə əhəmiyyətli təsir etmiş və maliyyə bazarlarında gərginliyin azalmasına səbəb olmuşdur. Bu qərarlar içərisində ən böyük əhəmiyyətə malik olanı Avropa Mərkəzi Bankının qiymətli kağızlar üzrə müxtəlif Proqramları olmuşdur. Bu dövrdə Avropa Mərkəzi Bankı tərəfindən həyata keçirilən birinci proqram qiymətli kağızlar bazarında gəlirliliyə əhəmiyyətli təsirə, ikinci proqram və suveren qiymətli kağızlar bazarında likvidliyin artırılması isə qısa müddətli təsirə malik olmuşdur.

Avropa Mərkəzi Bankı tərəfindən faiz dərəcələrinin azaldılmasının bazarda gözlənilən olması və uzunmüddətli faiz dərəcələrinin azalmasına əhəmiyyətli təsiri müəyyən olunmuşdur. Dəstək paketinin qəbulu qərarı Yunanıstan, İrlandiya və Portuqaliyada gəlirliliyi azaltmış, İspaniya və İtaliyada artırmışdır. Bir tərəfdən, Avropa Sabitlik Mexanizminin yaradılması və fəaliyyətinin genişləndirilməsi üzrə qərarlar Almaniya, İrlandiya və Yunanıstanda gəlirliliyi artırdığı təqdirdə digər ölkələrdə heç bir təsirə malik olmamışdır. Digər siyasət qərarları isə, xüsusilə iqtisadi artımın gücləndirilməsi, sabitlik və fiskal intizamın artırılmasına yönəldilmiş siyasətlər dövlət qiymətli kağızlarının gəlirlərinə müvəqqəti zəif təsirə malik olmuşdur.

Mənbə: Sovereign risk, European crisis resolution policies and bond yields. Bank of Finland. 2012

Qrafik 1.5. İqtisadi artım, %-lə

Mənbə: DSK

2012-ci ildə ÜDM real ifadədə 2,2% artmış və nominal olaraq 54 mlrd. manata çatmışdır. Hesabat ilində neft-qaz sektorunda 5% azalma qeydə alınmış, qeyri-neft sektorunda isə artım 9,7% təşkil etmişdir ki, bu da ümumi artıma 4% bəndindən çox artırıcı töhfə vermişdir. Yaradılan əlavə dəyərin 2/3 hissəsi məhsul istehsalı sahələrinin, 1/3 hissəsi isə xidmət sahələrinin payına düşür.

Ölkə iqtisadiyyatında makroiqtisadi sabitlik təmin edilmiş və təkrəqəmli inflyasiya səviyyəsi qorunmuşdur. İl ərzində orta ilik inflyasiya 1,1% təşkil etmişdir.

2012-ci ildə də Mərkəzi Bank özünün məzənnə siyasətini dəhliz daxilində ABŞ dolları/manat ikitərəfli məzənnəsinin hədəflənməsi çərçivəsində həyata keçirmişdir. Ölkənin tədiyə balansında böyük profisitın mövcud olması şəraitində valyuta bazarında təklif tələbi üstələmişdir. Lakin, məzənnənin əhəmiyyətli möhkəmlənməsinin qarşısını almaq və bununla da qeyri-neft sektorunun rəqabət qabiliyyətinə neqativ təsirləri neytrallaşdırmaq üçün Mərkəzi Bank tərəfindən il ərzində 1584 mln. dollar həcmində valyuta sterilizasiyası həyata keçirilmişdir. Nəticədə manatın ABŞ dollarına qarşı məzənnəsi mülayim temple, cəmi 0,2% möhkəmlənmişdir. Milli valyutanın məzənnəsinin sabitliyi ölkədə makroiqtisadi mühitə və maliyyə sektorunun sabitliyinə müsbət təsir göstərmişdir.

2012-ci il ərzində pul təklifinin artımı iqtisadiyyatın tələbinə uyğun olmuş, manatla geniş pul kütləsi 25,5%, pul bazası isə 27,1% artmışdır. Pul təklifinin strukturunda yaxşılaşma prosesləri də davam etmişdir.

II. BANK SİSTEMİNİN İNKİŞAFI

2.1. Bank sisteminin əsas göstəricilərinin dinamikası

2012-ci ildə bank sektoru inkişaf dinamikasını qoruyub saxlamış, maliyyə vasitəçiliyi funksiyasını daha da genişləndirmişdir.

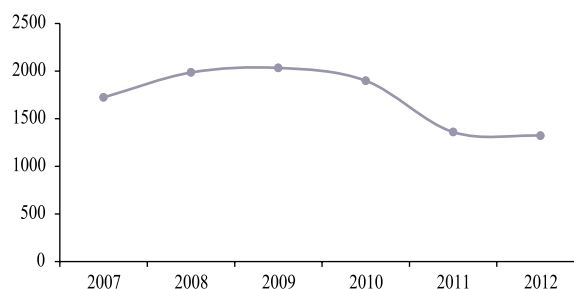
2012-ci ilin sonuna bank sektorunun aktivləri 17 643,4 mln. manat təşkil etmişdir. İl ərzində bank aktivləri 3 696,6 mln. manat və ya 26,5% artmışdır. Kreditlər 27,8% artaraq ilin sonuna 12 399,4 mln. manata çatmışdır ki, bu da bank aktivlərinin 70,3%-ni təşkil edir.

Bankların depozit bazası (maliyyə və qeyri-maliyyə sektorundan cəlb olunmuş vəsaitlər) 13,3 % artmışdır. O cümlədən fiziki şəxslərin əmanətləri 24,1% artaraq 5 113,4 mln. manata çatmışdır.

Bank sisteminin təmərküzləşməsi azalmışdır. İri bankların (aktivlərin həcminə görə ilk 5 bank) sistem üzrə aktivlərdə payı 57%-dən 59,3%-ə yüksəlsə də, onların iqtisadiyyata kredit qoyuluşunda payı 56,5%-dən 55,4%-ə enmişdir. Bank sisteminin təmərküzləşməsi səviyyəsinin qiymətləndirilməsi üçün beynəlxalq təcrübədə geniş tətbiq edilən Herfindal-Hirşman indeksinin¹ dinamikası da bank sistemində orta təmərküzləşmənin olduğunu göstərir.

Hesabat ilinin sonuna fəaliyyətdə olan

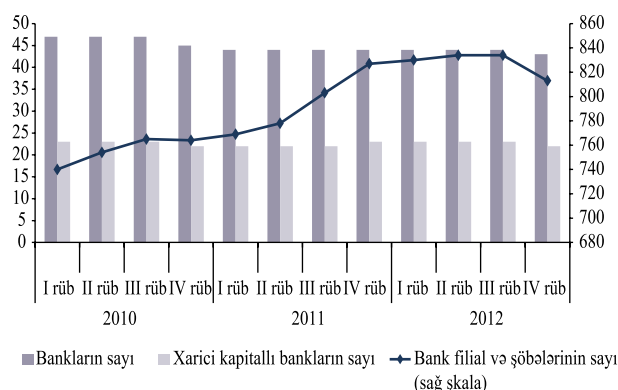
Qrafik 2.1. Herfindal – Hirman indeksi

Mənbə: AMB

bankların sayı 43 olmuşdur. 2012-ci ildə 27 yeni bank filialı (cəmi 655 filial) və 14 yeni bank şöbəsi açılmışdır (cəmi 158 bank şöbəsi). Xarici kapitallı bankların sayı 1 yanvar 2013-cü il tarixinə 22 olmuşdur.

Qrafik 2.2. Bank şəbəkəsinin dinamikası

Mənbə: AMB

Cədvəl 2.1. Bank sisteminin əsas göstəricilərinin artım tempi, %-lə

	2009	2010	2011	2012
Aktivlər	13.6	13.9	7.3	26.5
Kreditlər	17.3	9.0	8.1	27.8
Hüquqi şəxslərin depozitləri	-18.8	4.3	16.1	-0.2
Əhalinin əmanətləri	22.6	29.8	36.0	24.1
Məcmu kapital	17.9	7.8	12.7	36.4

Mənbə: AMB

¹ Herfindal-Hirşman indeksi – bankların bank sistemində paylarının kvadratlarının cəminə bərabərdir. Burada aktivlərinin payına görə.

Haşiyə 3. Nə qədər maliyyə?

Son dövrlər aparılan bir sıra tədqiqatlar iri həcmli və mürəkkəb maliyyə sisteminin ciddi böhran nəticələrinə səbəb ola biləcəyini göstərir. Son məqalələrində Gennaioli, Shleifer və Vishny (2010) hətta aşağı leverec halında belə maliyyə innovasiyalarının maliyyə sisteminin dayanıqlığını əhəmiyyətli azalda biləcəyini qeyd etmişlər.

Bir sıra tədqiqatlar maliyyə dərinliyi ilə iqtisadi artım arasındakı əlaqə barədə oxşar nəticələri göstərir. Məsələn, araşdırmalara görə kredit qoyuluşlarının ÜDM-ə nisbəti 80-100%-i ötdükdə maliyyə dərinliyi iqtisadi aktivliyə, daha dəqiq məhsul buraxılışına neqativ təsir edir. Bunu izah edəcək iki fundamental səbəb var: i) iqtisadi volatillik və böyük iqtisadi dağıntıların artan ehtimalı (Minsky, Kindleberger), ii) iqtisadi resursların iqtisadiyyatda səmərəsiz bölüşdürülməsi (Tobin).

Məlumdur ki, dünya ölkələrinin maliyyə sektorunda ara-sıra böhranlar baş verir. Hətta bəzi hallarda maliyyə sektorunun bərpası üçün

tələb olunan resurslar qeyri-stabil maliyyə sektorunun iqtisadiyyata qazandıra biləcəkləri ilə müqayisədə daha böyük olur. Xüsusilə “too big to fail” konsepsiyasından irəli gələrək maliyyə, o cümlədən bank sektorunda sabitliyi təmin etmək üçün hökumət və mərkəzi banklar böyük həcmdə vəsaitlər xərcləməli olurlar. Digər fundamental səbəb olan resursların səmərəsiz allokasiyası isə bir tərəfdən “istedad”ların daha çox maliyyə sektorunda cəmlənməsi, nəticədə məhsuldar sahələrin “talant” qıtlığı yaşaması, digər tərəfdən isə maliyyə resurslarının hansı istiqamətlərdə investisiya qoyuluşlarına çevrilməsini nəzərdə tutur. Bu istiqamətlərə misal kimi məhsuldar aktivlərə və daha çox spekulyativ köpük formalaşdıran daşınmaz əmlaka investisiyalar ola bilər. Belə ki, 1994-2005-ci illər arasında 45 ölkə üzrə aparılan tədqiqatlar (Beck) özəl sektora kredit qoyuluşu ilə iqtisadi artım arasında əlaqənin olduğunu, ev təsərrüfatlarına kreditlər ilə iqtisadi artım arasında isə korrelyasiyanın olmadığını göstərir.

Mənbə: IMF WP 12/161, “Too much finance”, İyun 2012.

Qeyri-bank kredit təşkilatlarının sayı 125-dən 133-dək artmışdır. O cümlədən, 2012-ci ilin sonuna kredit ittifaqlarının sayı 104, beynəlxalq humanitar təşkilatlar tərəfindən maliyyələşdirilən kredit təşkilatlarının sayı 28 olmuşdur. Onların filiallarının sayı isə artaraq 1 yanvar 2013-cü il tarixinə 102-ə çatmışdır (1 yanvar 2012-ci il tarixinə 74).

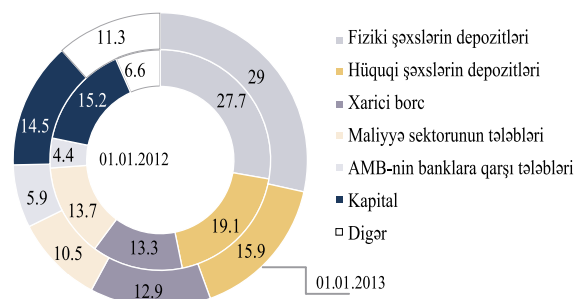
Regionlarda əhalinin bank-maliyyə xidmətlərinə sərbəst çıxışını təmin edən və əhatə dairəsini daim genişləndirən “AZƏRPOÇT” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətinin 63 filialı il ərzində uğurla fəaliyyət göstərmişdir. 1 yanvar 2013-cü il tarixinə olan məlumata görə “AZƏRPOÇT” MMC-nin şöbələrinin sayı 945-ə (1 yanvar 2012-ci il tarixə 867) çatmışdır.

2.2. Bank sisteminin öhdəlikləri

2012-ci ildə bank sisteminin resurs bazası əsasən daxili bazardan cəlb edilmiş vəsaitlər hesabına artmışdır.

2012-ci ildə bankların öhdəlikləri 27,6% artaraq (3 259,8 mln. manat) 15 088,1 mln. manata çatmışdır. O cümlədən, bankların ümumi depozitləri 13,3% artaraq 10 699,2 mln. manata yüksəlmiş və cəmi öhdəliklərin 71%-ni təşkil etmişdir.

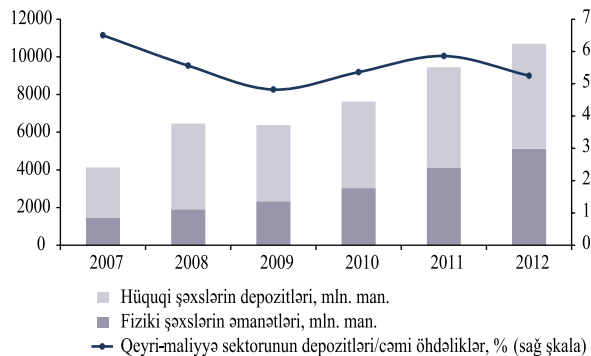
Qrafik 2.3. Bankların resurs bazasının strukturu, %-lə

Mənbə: AMB

2012-ci ildə əhalinin əmanətləri 24,1% artaraq 5113,4 mln. manata çatmış və onların bankların öhdəliklərində payı dövrün sonuna 34% təşkil etmişdir.

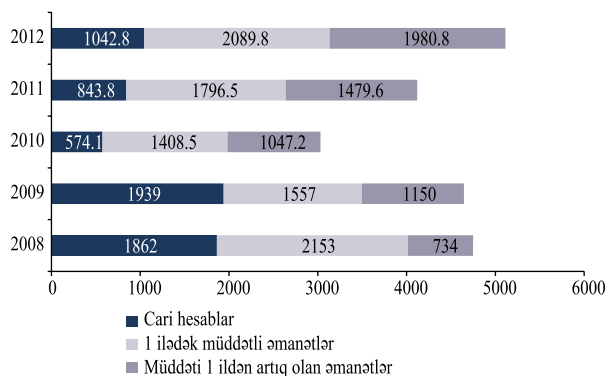
Qrafik 2.4. Qeyri-maliyyə sektorunun depozitlərinin dinamikası

Mənbə: AMB

2012-ci ildə əhalidən cəlb edilmiş əmanətlərin müddət strukturunda müsbət meyillər davam etmişdir. Müddətli əmanətlər 794,5 mln. manat, tələb edilənədək əmanətlər isə 199 mln. manat artmışdır. Müddətli əmanətlərin cəmi əmanətlərdə payı ilin sonuna 80% olmuşdur.

Qrafik 2.5. Əmanətlərin müddət strukturu, mln. manat

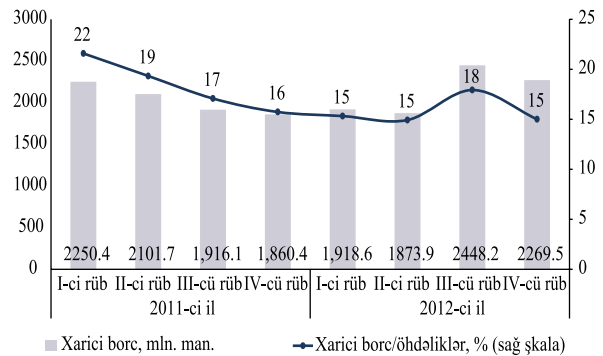
Mənbə: AMB

Əhalinin bank sisteminə inamının yüksəlməsi nəticəsində uzunmüddətli və milli valyutada əmanətlərin artımı davam etmişdir. Hesabat ilində uzunmüddətli əmanətlər 33,9% artaraq cəmi əmanətlərin 39%-ni təşkil etmişdir. 2012-ci ildə milli valyutada əmanətlər 30% artaraq 2 963,9 mln. manata çatmış və cəmi əmanətlərin 58%-ni təşkil etmişdir.

Qeyri-rezident fiziki şəxslər tərəfindən yerləşdirilmiş əmanətlərin həcmi 58% artmış və cəmi əmanətlərin 12%-ni təşkil etmişdir.

Hüquqi şəxslərin (maliyyə və qeyri-maliyyə təşkilatları) depozitləri il ərzində 4,9% artaraq 1 yanvar 2013-cü il tarixinə 5 585,8 mln. manat təşkil etmişdir. Bu zaman hüquqi şəxslər müddətli bank depozitlərinə üstünlük vermiş, müddətli depozitlər tələbli depozitlərlə müqayisədə daha sürətlə artmışdır. Cari hesablara yerləşdirilmiş depozitlər 0,1% azaldığı halda, müddətli depozitlər 9,5% artmışdır. Hüquqi şəxslərin cəmi depozitlərində müddətli depozitlərin payı ilin sonuna 54% olmuşdur.

Qrafik 2.6. Xarici borcun dinamikası

Mənbə: AMB

Azərbaycan iqtisadiyyatı və bank sistemi xarici investorlar üçün cəlbediciliyini saxlamışdır. Qeyri-rezident banklardan və beynəlxalq maliyyə təşkilatlarından cəlb edilmiş vəsaitlərin həcmi 2012-ci ilin sonuna 2 269,5 mln. manat olmuşdur. Bununla belə, xaricdən cəlb olunmuş vəsaitlərin səviyyəsi məqbul səviyyədə qorunmuş və cəmi öhdəliklərin 15%-ni təşkil etmişdir.

Ümumilikdə, bankların xarici resurslardan asılılığının azalması, xarici vəsaitlərin daxili depozitlərlə əvəzləşdirilməsi bankların xarici şoklara qarşı dayanıqlığını artırmış və kreditlərin daha sabit resurslar hesabına maliyyələşməsinə səbəb olmuşdur.

Haşiyə 4. Maliyyə savadlılığı

Əhalinin maliyyə savadlılığının artırılması məsələsi son 10-15 ildə, xüsusən maliyyə böhranlarından sonra aktuallaşmışdır. “Əhalinin maliyyə savadlılığı” anlayışı müxtəlif cür şərh edilir. Ümumilikdə maliyyə savadı olan insan – maliyyə xidmətlərinin istifadəsi üzrə doğru qərarların qəbulu üçün kifayət qədər biliyə malik olan insandır. Bir tərəfdən müasir maliyyə xidmətləri istehlakçıların həyat keyfiyyətini (həyat sığortası, qeyri-dövlət pensiya fondları, əmanətlərin sığortalanması və s.) yaxşılaşdırsa da, digər tərəfdən bir çox insanlar kifayət qədər maliyyə biliyinə malik olmadığı üçün maliyyə məhsullarından səmərəli istifadə etməyi bacarmırlar. Müasir maliyyə bazarları intensiv inkişaf edərək daima yeni məhsullar təklif edir və istehlakçıları cəlb edir. Çox zaman bu xidmətlərin istifadəçiləri onların daşıdıqları risk və xərcləri lazımı səviyyədə qiymətləndirə bilmir. Məhsulun istifadəsi prosesində risk amilləri meydana çıxdıqdan sonra və ya müqayisəli qiymətləndirmə nəticəsində həmin məhsulun istifadə qaydası ilə maraqlanmağa başlanılır. Eyni zamanda bəzən maliyyə xidmətlərinin istifadə qaydalarına edilən dəyişiklik barədə maliyyə təşkilatı məlumat vermir və ya verdiyi məlumat tam olmur. Məlumatın olmaması və ya tam olmaması əhalinin maliyyə təşkilatları qarşısında öz öhdəliklərini vaxtında yerinə yetirməməyinə səbəb olur. Maliyyə savadsızlığı təkcə istehlakçıların rifah halına deyil eyni zamanda maliyyə bazarlarının sabitliyinə də mənfi təsir göstərir.

Müxtəlif gəlirli ölkələrdə maliyyə savadlılığının səviyyəsini qiymətləndirilməsi və monitorinqi məqsədilə Dünya Bankı tərəfindən maliyyə xidmətləri istehlakçıları arasında sorğular aparılır. Sorğu əsasən aşağıdakı sualları əhatə edir:

- maliyyə məhsulunu əldə etməzdən əvvəl müqavilənin oxunması və müqavilədə rast gəlinən terminlərin aydın olması;

- müxtəlif şirkətlər tərəfindən təklif olunan eyni məhsulların qiymət müqayisəsinin aparılması;
- gəlir-xərc büdcəsinin aparılması;
- maliyyə təşkilatı ilə münaqişə yarandıqda istehlakçıları nə dərəcədə özlərini müdafiə olunmuş hiss edirlər;
- əmanətlərin dövlət tərəfindən sığortalanması sisteminin nə olduğunu və hansı növ aktivlərin sığortalandığı barədə məlumatlı olması və s .

Bir çox ölkələrdə aparılmış sorğular nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, əhalinin böyük hissəsi maliyyə məhsulunu əldə edərkən müqaviləni oxumur və 5 nəfərdən yalnız 2-si oxuduğu informasiyanı tam başa düşür. 10 nəfərdən yalnız 4-ü əldə etdikləri məhsulun şərtlərini digər provayderlərin təklif etdikləri eyni məhsulun şərtləri ilə müqayisə edir. Həmçinin 4 nəfərdən 3-ü maliyyə təşkilatı ilə münaqişə zamanı məsələnin ədalətli həll olunmasına inanmır. Bu istehlakçıların öz hüquqları barədə tam təsəvvürünün olmaması və ya maliyyə bazarında hüquqlarının qorunmaması ilə əlaqədardır.

Əhalinin maliyyə savadlılığını artırılması məqsədilə bir sıra ölkələr (İngiltərə, ABŞ, Kanada, Avstraliya, Polşa, Almaniya) milli proqramlar həyata keçirir.

Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı da bu sahədə ilk addımlarını atmış və kommersiya bankları, beynəlxalq təşkilatlar və dövlət qurumları ilə birgə 25 silsiləvi tədbirlər həyata keçirmişdir. İlk dəfə olaraq ötən il ölkədə Beynəlxalq Əmanət Günü keçirilmişdir. Maliyyə savadlığı portalının konsepsiyası hazırlanmışdır. Əhalinin maliyyə savadlığının gücləndirilməsi (maliyyə savadlığı portalının fəaliyyətə başlaması, bilik mübadiləsi və virtual mərkəzi bank layihələrinin reallaşması və s.) sahəsində sistemli tədbirlərin 2013-cü ildə də davam etdirilməsi nəzərdə tutulur.

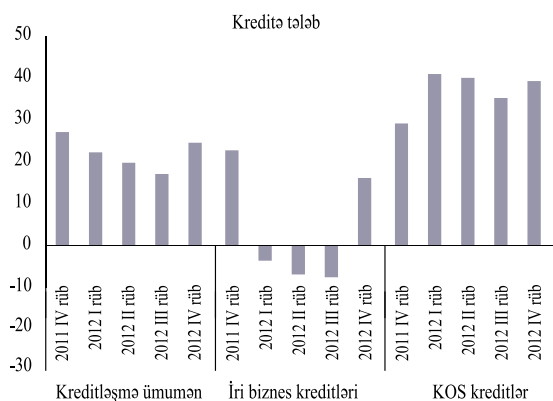
2.3. Bank sisteminin aktivləri

Hesabat ilində bank sisteminin iqtisadi aktivliyə maliyyə dəstəyi davam etmiş, bank aktivlərinin strukturunda müsbət dəyişikliklər müşahidə olunmuşdur.

2012-ci ildə bank aktivlərinin artımı 26,5% təşkil etmişdir ki, bu da əsasən kredit qoyuluşları ilə əlaqədar olmuşdur. Kredit qoyuluşları hesabat ili ərzində 27,8% artaraq 12 399,4 mln. manata çatmışdır.

Mərkəzi Bankın apardığı sorğuya əsasən əhali və biznes subyektləri bank kreditlərinə tələbi yüksək olmuşdur. Ötən dövrlərdə olduğu kimi kiçik və orta sahibkarlığın kreditə tələbi yüksəlmişdir. Korporativ sektor üçün uzunmüddətli kreditlərin cəlb ediliyi artmışdır. Biznes kreditlərinin təklifinin artması əsasən bankların kreditə tələb gözləntilərinin yüksək olması, faiz və girovun dəyərsizləşməsi riskinin azalmasından irəli gəlir.

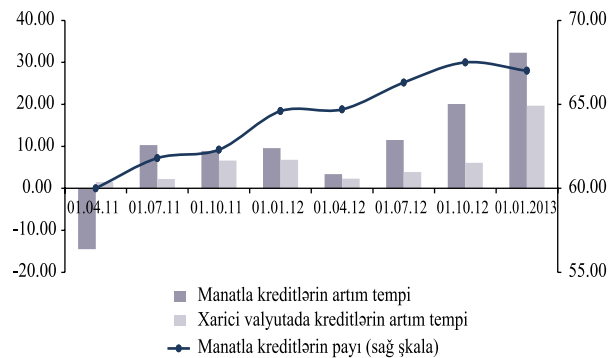
Qrafik 2.7. Biznes kreditlərinə tələb və təklifi (banklar arasında aparılan sorğunun nəticələri²)

Mənbə: AMB

İl ərzində kredit qoyuluşları uzunmüddətli kreditlər hesabına artmışdır. Belə ki, qısamüddətli kreditlər 27,4% artdığı halda, uzunmüddətli kreditlər 28,1% artmışdır. Kredit portfelinin müddət strukturu il ərzində demək olar ki, sabit qalmışdır. 1 yanvar 2013-cü il tarixə uzunmüddətli kreditlərin portfeldə 70,6%, qısamüddətli kreditlərin payı isə 29,4% olmuşdur (1 yanvar 2012-ci il tarixinə müvafiq olaraq 70,5% və 29,5%).

Qrafik 2.8. Kredit portfelinin valyuta strukturu, %-lə

Mənbə: AMB

Hesabat ilində milli valyutada olan kreditlərin artım tempi (32,3% artım) xarici valyutada kreditlərin artım tempini (19,7% artım) üstələmişdir. Kredit portfelində manatla kreditlərin payı 2.3 faiz bəndi artaraq ilin sonuna 67% olmuşdur.

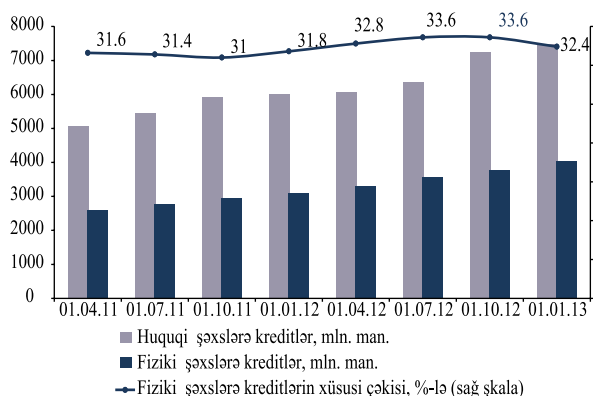
İl ərzində banklar tərəfindən hüquqi şəxslərə verilmiş kreditlər 15,2% artmış və 7 467 mln. manat (portfeldə payı 60,2%) təşkil etmişdir.

Hesabat ilində ev təsərrüfatlarına verilən kreditlər (banklar üzrə) 30,1% artmış və 4 014,3 mln. manat təşkil etmişdir.

İl ərzində fiziki şəxslərə daşınmaz əmlakın tikintisi və alınması üçün verilmiş kreditlər 22,2% artaraq 1 yanvar 2013-cü il tarixinə 703,7 mln. manat təşkil etmişdir. Bu kreditlərin ev təsərrüfatlarına verilmiş kreditlərin portfelində xüsusi çəkisi 16,2% olmuşdur. Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslərə verilmiş

² Qeyd - sorğunun nəticələri "xalis artım balansı" üsulu ilə qiymətləndirilir. "Xalis artım balansı" – suala "artım" ("yüksəlmə") cavab vermiş respondentlərin ümumi respondentlərin sayında payı ilə "azalma" ("sərtləşmə") qeyd etmiş respondentlərin payı arasındakı fərqdir.

Qrafik 2.9. Subyektlər üzrə kredit portfelinin strukturunun dinamikası

Mənbə: AMB

kreditlər isə 14,5% artaraq ev təsərrüfatlarına verilmiş kreditlərin 6,9%-ni təşkil etmişdir.

İl ərzində fiziki şəxslərə verilən uzunmüddətli kreditlərin (bütün kredit təşkilatları üzrə) cəmi portfeldə payı ilin əvvəli ilə müqayisədə 5 faiz bəndi artaraq 76%-ə (3 268,7 mln. manat) çatmışdır. İlin sonuna portfelin 1/3 hissəsi ev təsərrüfatlarının payına düşmüşdür.

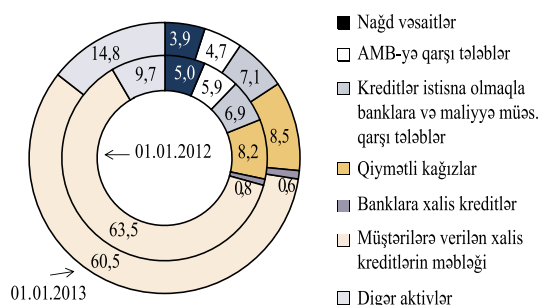
Kreditlər energetika və təbii ehtiyat sahələrinə 71%, kənd təsərrüfatı və emalı sektoruna 17,1%, nəqliyyat və rabitəyə 96,7%, sənaye və istehsal 122,6%, inşaat və əmlak sektoruna 45,1% artmış, ticarət və xidmət sektoruna 6,9% azalmışdır.

İl ərzində plastik kartlarla əməliyyatlar üzrə kreditlərin artımı 29,9% olmuşdur.

2012-ci ildə də, kredit təşkilatları tərəfindən regionların kreditləşdirilməsi prosesi davam etmişdir. İl ərzində regionlara kredit qoyuluşları 21,6% artmışdır.

Regionlara milli valyutada verilmiş kreditlər ötən dövrlərdə olduğu kimi xarici valyutada kredit qoyuluşlarını üstələmiş və 1 yanvar 2013-cü il tarixə kredit portfelinin 74%-ni təşkil etmişdir. Regionlara kredit portfelinin 69%-ni uzunmüddətli kreditlər təşkil edir.

Qrafik 2.10. Bank aktivlərinin strukturu, %-lə

Mənbə: AMB

Hesabat ilində bankların qiymətli kağızlara investisiyaları 32% artaraq 1 yanvar 2013-cü il tarixinə 1 503,6 mln. manata (1 yanvar 2012-ci il tarixinə 1 139,3 mln. manat) çatmışdır.

Cədvəl 2.2. Bankların kredit portfelinin sahələr üzrə strukturu və dinamikası

Sahə	01. 01.13		İl ərzində artım, %
	mln. manat	Kredit portfelində payı, %-lə	
Ticarət və xidmət	2 648.2	21.4	-6.9
Ev təsərrüfatlarına	4 014.3	32.4	30.1
Kənd təsərrüfatı və emalı	535.4	4.3	17.1
İnşaat və əmlak	1 270.3	10.2	45.1
Sənaye və istehsal	1 297.7	10.5	122.6
Nəqliyyat və rabitə	805.9	6.5	96.7
Energetika və təbii sərvətlər	496.7	4	71.5
Digər	1 331	10.7	15.2

Mənbə: AMB

Haşiyə 5. İpoteka kreditləşməsi və risklər

Digər bank əməliyyatlar kimi əhalinin mənzil şəraitinin yaxşılaşmasında və tikinti sektorunun inkişafında mühüm rol oynayan ipoteka kreditləşməsi də bir sıra risklərə məruz qalır. Bu risklərin sayı kifayət qədər çoxdur və onları yaradan səbəblər makroiqtisadi vəziyyət, əhalinin həyat səviyyəsi, dövlətin həyata keçirdiyi iqtisadi siyasəti, yeni investisiya–kredit texnologiyalarının və alətlərinin tətbiqi, daşınmaz əmlakın qiymətinin dəyişməsi və s.-dir. İpoteka kreditləşməsinə həyata keçirərkən yaranan risklər əsasən aşağıdakılardır:

Kredit riski – kredit müqaviləsi üzrə borc alanın öz öhdəliklərini yerinə yetirməməyidir. Bu riskdən tam qaçmaq mümkün olmasa da, onu əmlakın dəyərinin və borc alanın kredit qabiliyyətini düzgün qiymətləndirmək, əmlak hüquqlarının qeydə alınması üzrə etibarlı sistem yaratmaq, ipoteka üzrə dövlət qərantiyalarını cəlb etmək, risk qrupları üzrə kreditləri təsnifləşdirmək, problemli kreditləri tez bir zamanda müəyyən etmək, kreditlərin qaytarılması üzrə proqramlar hazırlamaq və ehtiyat fondları yaratmaq yolu ilə azaltmaq olar. Eyni zamanda bu riski hər ailə üzvünə düşən aylıq ödənişin aylıq gəlirə nisbətinin 25-45%-dən yüksək olmaması və ya verilən kreditin məbləğinin girov kimi qoyulan əmlakın bazar dəyərinin 50-85%-ni keçməməsi şərti ilə azaltmaq mümkündür.

Faiz riski — kredit təşkilatları tərəfindən cəlb olunmuş vəsaitlərə görə ödənilən faizlərin verilən kreditlərə görə ödənilən faizləri üstələməsi nəticəsində yaranır. Faiz riski faiz dərəcələrinin dəyişiminin əvvəlcədən proqnozlaşdırılmasının qeyri-mümkün olmasından yaranır. Faiz dərəcəsinin dəyişməsi (çox zaman inflyasiyadan sonra) nəticəsində kreditor üçün ipoteka kreditləşməsi üzrə gəlirlilik azalır və kreditin vaxtından əvvəl ödənilməsi ehtimalı yaranır (borc alan krediti daha sonra aşağı faizlə kredit almaq üçün vaxtından əvvəl qaytarır).

Likvidlik riski – bazar konyukturunda, faiz dərəcələrində, valyuta məzənnəsində, fond

bazarlarında dəyişikliklərin olması, bankın aktivlərinin və passivlərinin strukturunda uyğunsuzluqlar (ipoteka kreditləri üzrə resurs bazası əsasən qısamüddətli vəsaitlər hesabına formalaşdıqda) və s. nəticəsində yaranır.

Bazar riski - daşınmaz əmlakın qiymətinin əmlak bazarında kəskin düşməsi nəticəsində yaranır.

Məzənnə riski - valyuta məzənnəsinin dəyişimi zamanı yaranır. Bu riskə borc alan (kredit xarici valyutada, borc alanın gəliri isə yerli valyutada olduqda) məruz qalır.

Əmək qabiliyyətinin itirilməsi riski – ancaq borc alana aiddir və bu hal baş verdikdə o, kredit üzrə öhdəliklərini yerinə yetirə bilmir. Bu zaman girovun reallaşdırılması tələbi yaranır.

Vaxtından əvvəl kreditin ödənilməsi riski – reallaşdıqda kreditor yenidən investisiya edilməsi tələb olunan iri həcmli pul həcmi almış olur. Yenidən investisiya zamanı faiz dərəcəsi aşağı ola bilər.

Əmlak riski - girov ilə bağlı riskdir və əmlakın ziyan görməsi və ya əmlak üzərində mülkiyyət titulunun itirilməsi zamanı yaranır.

Beynəlxalq təcrübədə qeyd olunan risklərin azaldılması əsasən ipoteka sığortalanması vasitəsilə həyata keçirilir. Bir sıra ölkələrdə ipoteka kreditləşməsi bazarında icbari qaydada üç növ riskin sığortalanması təcrübəsi tətbiq edilir:

- borc alanın həyat və sağlamlığı;
- əmlakın itirilməsi və ziyan görməsi;
- girov üzərində mülkiyyət titulunun itirilməsi

və ya məhdudlaşdırılması.

Əgər əhali əvvəllər kreditin bu növünə ehtiyatlı yanaşırdırsa, hazırda hər bir şəxsi evinə sahib olmayan ailə ipoteka barəsində fikirləşir. Bu xüsusən də dövlətin əhalinin müxtəlif təbəqələrinə mənzilin əldə edilməsinə dəstək olan ipotekanı subsidiyaladıran proqramların hazırlanması və tətbiq edilməsi vasitəsilə də baş verir.

Cədvəl 2.3. Regionlar üzrə (Bakı istisna olmaqla) kreditlər və əmanətlər, mln. manat

Tarix	Kredit qoyuluşu			Əmanətlər		
	Cəmi	Manatla	Xarici valyutada	Cəmi	Manatla	Xarici valyutada
01.01.2012	1 271.7	940.1	331.5	327.6	242.7	85
01.04.2012	1 273.4	972.1	301.3	386.9	270.2	116.7
01.07.2012	1 398.7	1 075.5	323.2	381.7	287.8	93.9
01.10.2012	1 372.9	1 020.8	352.1	360.9	279.2	81.3
01.01.2013	1 546.1	1 144.5	401.6	359.1	270.7	88.4

Mənbə: AMB

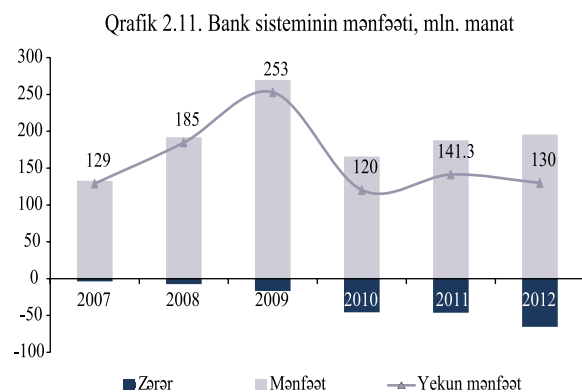
2.4. Bank sektorunun fəaliyyətinin maliyyə nəticələri

Hesabat ilində bank sisteminin maliyyə nəticələri ümumilikdə müsbət olmuşdur.

2012-ci ildə bankların əldə etdikləri mənfəət 169,9 mln. manat təşkil etmişdir. Vergi ödənildikdən sonra xalis mənfəət 130 mln. manat olmuşdur.

Mənfəətlə işləyən bankların sayı 33 (01.01.2012-ci il tarixə sayı 31), zərərlə işləyən bankların sayı isə 10 (01.01.2012-ci il tarixə sayı 13) olmuşdur.

Bank sistemi üzrə mənfəətin artımı kredit aktivliyinin canlanması və aktivlərin keyfiyyətinin stabilləşməsi ilə şərtlənir ki, bu da öz əksini faiz gəlirlərinin artımı və ehtiyatların formalaşmasına yönəldilmiş vəsaitlərin azalmasında tapmışdır.

Mənbə: AMB

İl ərzində bankların müştərilərə verdiyi kreditlər üzrə faiz gəlirləri 13,6% artmışdır (müştərilərə verilən kreditlər üzrə cəmi 1 149,1 mln. manat faiz gəliri). Faiz gəlirlərinin orta aktivlərə nisbəti 0,2 faiz bəndi azalaraq dövrün sonuna 7,5% təşkil etmişdir.

Faiz gəliri gətirən digər əməliyyatlardan (banklararası tələblər, investisiyalar və maliyyə lizinqi) əldə edilən gəlir 23,4% artmış və orta aktivlərə nisbətdə sabit qalaraq 0,7% təşkil etmişdir. 2012-ci ildə cəmi faiz gəlirləri 14,4% (158 mln. manat) artaraq 1 yanvar 2013-cü il tarixə 1 257,8 mln. manata çatmışdır.

İl ərzində bankların cəmi qeyri-faiz gəlirləri 14,4% artmış və ilin sonuna 367,3 mln. manat təşkil etmişdir. Bu, valyuta əməliyyatlarından gələn xalis gəlirlərin və digər xidmət növlərinə görə komissiya gəlirlərinin artması hesabına baş vermişdir.

Bütövlükdə bankların ümumi gəlirləri (faiz və qeyri-faiz) 1 625,1 mln. manat təşkil etmiş və ötən illə müqayisədə 14,4% (204,3 mln. manat) artmışdır. Ümumi gəlirlərin artımına faiz gəlirlərinin töhfəsi 11,1 faiz bəndi, qeyri-faiz gəlirlərinin töhfəsi isə 3,3 faiz bəndi (2011-ci ildə müvafiq olaraq 3,4% bəndi və 3,7 % bəndi) olmuşdur.

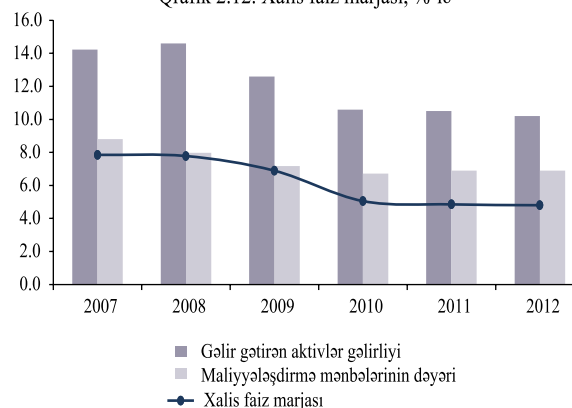
İl ərzində faiz xərcləri 12,7% artmış və 661 mln. manat təşkil etmişdir. Bu əsasən fiziki şəxslərin müddətli əmanətləri üzrə faiz xərclərinin artması ilə əlaqədardır. Faiz xərclərinin orta aktivlərə nisbəti 0,3 faiz bəndi azalaraq 4,2% olmuşdur.

Qeyri-faiz xərcləri 18,1% artmış və 1 yanvar 2013-cü il tarixinə 635,9 mln. manat təşkil etmişdir. Qeyri-faiz xərclərinin orta aktivlərə nisbəti dəyişməmiş və 4,1% olmuşdur.

2011-ci illə müqayisədə bankların ümumi xərcləri (faiz və qeyri-faiz) 15,3% (və ya 172,2 mln. manat) artaraq 1 296,9 mln. manat olmuşdur. 2012-ci ildə faiz xərclərinin ümumi xərclərin artımına töhfəsi 4,7 faiz bəndi (2011-ci ildə 2,9% bəndi), qeyri-faiz xərclərinin töhfəsi isə 6,1 faiz bəndi (2011-ci ildə 7,2% bəndi) təşkil etmişdir.

Kredit risklərinin stabilləşdiyi şəraitdə il ərzində aktivlər üzrə ehtiyatların yaradılmasına yönəldilən xərclər 287,5 mln. manat (64,3%) azalmışdır ki, bu da bank sisteminin məcmu xərclərinin azalmasına müsbət təsir etmişdir. Ehtiyatların yaradılmasına yönəldilən xərclərin məcmu xərclərin azalmasına 18 faiz bəndi (2011-ci ildə 4%) töhfəsi olmuşdur.

Qrafik 2.12. Xalis faiz marjası, %-lə

Mənbə: AMB

Son illərdə ROA-nın azalma meyilinin səbəbi xalis faiz marjasının azalmasıdır. Bununla yanaşı xalis faiz marjası dinamikasında bir qədər stabilləşmə müşahidə olunur. Belə ki, 2011-ci illə müqayisədə hesabat ilində xalis faiz marjası cüzi (0,1 faiz bəndi) azalaraq 4,8% təşkil etmişdir.

Cədvəl 2.4. Mənfəətin strukturu, mln. manat

	2011	2012	Dəyişmə, %-lə
Faiz gəliri	1 099.8	1 257.8	14.4
Faiz xərcləri	586.3	661.0	12.7
Qeyri-faiz gəliri	321.0	367.3	14.4
Qeyri-faiz xərcləri	538.4	635.9	18.1
Ümumi gəlir	1 420.8	1 625.1	14.4
Ümumi xərc	1 124.7	1 296.9	15.3
Xalis əməliyyat mənfəəti	296.0	328.3	11.0
Aktivlər üzrə mümkün zərər üçün ehtiyatın yaradılmasına ayırmalar	447.3	159.7	-64.3

Mənbə: AMB

2012-ci ildə bankların əməliyyat mənfəəti 328,3 mln. manat olmuşdur.

2012-ci ildə ötən illə müqayisədə kapitalın gəlirliliyi (ROE) 16 faiz bəndi artaraq 7,1%-ə çatmışdır. ROE-nin səviyyəsinin azalması aktivlərin keyfiyyətinin stabilləşməsi və kreditlər üzrə ehtiyatlara ayırmaların həcmnin azalması ilə əlaqədardır. Bank aktivlərinin gəlirliliyi (ROA) isə 2 faiz bəndi artaraq 0,8% təşkil etmişdir.

Xalis faiz marjasının azalması ilk növbədə əhalinin və hüquqi şəxslərin müddətli əmanətlərinin artması, nisbətən ucuz xarici resursların və gəlir gətirən aktivlərin gəlirliliyin azalması ilə bağlıdır.

Ümumilikdə, son iki il ərzində gəlir gətirən aktivlərin gəlirliliyi və maliyyələşdirmə mənbələrinin dəyəri üzrə stabilləşmə tendensiyası müşahidə olunur (ilin sonuna 10,2%).

2.5. Bank sektorunun kapitalı

Hesabat ilində bank sisteminin kapital bazasının möhkəmlənməsi davam etmiş, sistemin kapital adekvatlığı göstəriciləri məqbul səviyyədə olmuşdur.

2012-ci ildə bank sisteminin məcmu kapitalının həcmi 36,4% və ya 686,9 mln. manat artaraq 2 573 mln. manata çatmışdır. Məcmu kapitalın artımının əsas mənbəyini (81,6%-ni) nizamnamə kapitalı təşkil etmişdir. Belə ki, nizamnamə

Cədvəl 2.5. Bank kapitalının strukturu, mln. manat

	01.01.2012	01.01.2013
Nizamnamə kapitalı	1 558.9	2 099.7
Səhmlərin emissiyasından əlavə vəsait	20.7	20.7
Bölüşdürülməmiş xalis mənfəət (zərər)	-40.7	-80.8
Cari ilin mənfəəti	163.5	195.6
Ümumi ehtiyatlar	159.5	190.9
Kapitalın digər vəsaitləri	151.5	302.6
Məcmu kapital	1 886.2	2 573.1
Kapitaldan tutulmalar	-119.5	-155.5

Mənbə: AMB

Haşiyə 6. Asiya ölkələrində bank kapitalının mənfəət və riskə təsiri

Son maliyyə böhranına cavab olaraq Bank Nəzarəti üzrə Bazel Komitəsinin qəbul etdiyi yeni qaydalar (Bazel III) banklara qarşı kapital tələblərinin artırılmasını nəzərdə tutur. Bank kapitalında artımın Asiya bank sisteminin təmsalında (42 ölkənin 2276 bankı) ölçmək üçün xüsusi tədqiqat aparılmışdır.

Kapitalın risk və mənfəətə təsirinə müxtəlif hipotezlər prizmasından baxmaq olar. Tənzimləyici hipotezə əsasən bank sistemində risklər artdıqca tənzimləyicilər kapitalın artırılmasını tələb edir və bununla da bank kapitalı və risk arasında optimal balansı təmin edirlər. Bunun əksinə, moral hazard hipotezinə əsasən kapitalın azalması (artması) halında banklar əmanətlərin sığortalanmasından istifadə etməklə riskləri artırır (azaldır). Bundan əlavə, maliyyə nəzəriyyəsinə görə bank kapitalının artımı sığortalanmayan öhdəliklər üzrə sığorta xərclərini və cəlb olunmuş öhdəliklər üzrə faiz xərclərini azaltmaqla mənfəəti artırır.

Ekonometrik təhlilin nəticəsinə əsasən ümumilikdə kapital artımı mənfəətə artırıcı, riskə isə azaldıcı təsir göstərir. Bundan əlavə, tədqiqat işində əhəmiyyət kəsb edən 3 nəticə xüsusilə qeyd edilir. Birincisi, bank kapitalının mənfəətə artırıcı təsiri investisiya

banklarında, riskə azaldıcı təsiri isə kommersiya banklarında daha güclüdür. İkincisi, bank kapitalının mənfəət və riskə təsiri ölkələrin gəlir səviyyəsinə görə fərqlənir. Belə ki, aşağı gəlirli ölkələrdə bank kapitalının mənfəətə artırıcı təsiri yüksəkdir. Aşağı orta gəlirli ölkələrdə isə kapitalın riskə azaldıcı təsiri digər ölkələrə nəzərən daha yüksəkdir. Bank kapitalının mənfəət (artırıcı) və riskə (azaldıcı) ən zəif təsiri yüksək gəlirli ölkələrdə müşahidə olunur. Claessens (2009) qeyd edir ki, yüksək gəlirli ölkələrdə sağlam maliyyə nəzarəti və yüksək texnologiya riskin daha aşağı olmasını şərtləndirir və buna görə kapitalın artımı riski əhəmiyyətli dərəcədə azaltmışdır. Son olaraq, Orta Şərq ölkələrində bank kapitalı ilə mənfəət (pozitiv), Uzaq Şərq və Mərkəzi Asiya ölkələrində isə kapital ilə risk (neqativ) arasında əlaqə daha güclüdür.

Qeyd edək ki, tədqiqat işinə Azərbaycan bankları da daxil edilmişdir və nəticələrə əsasən Azərbaycanda bank kapitalının artımı maliyyə sabitliyinə töhfə verir. Belə ki, Azərbaycanın daxil olduğu gəlir qrupunda bank kapitalının artımı riskə maksimal dərəcədə azaldıcı təsir göstərir.

Mənbə: Lee, C.-C., Hsieh, M.-F., "The impact of bank capital on profitability and risk in Asian banking", Journal of International Money and Finance, 2012.

kapitalı 540,8 mln. manat və ya 34,7% artmışdır. Ümumi ehtiyatlar isə 19,8% (31,5 mln. manat) yüksəlmişdir. Törəmə müəssisələrin və digər kredit təşkilatlarının səhmlərinə (paylarına), qeyri-maddi aktivlərə investisiyalar 302,6 mln. manat səviyyəsində olmuşdur (ötən il 151,5 mln. manat təşkil etmişdir).

Bank sektoru üzrə kapital adekvatlığı minimal limiti üstələyərək hesabat dövrünün sonuna 16,8% səviyyəsində olmuşdur.

2012-ci ildə I dərəcəli kapital adekvatlığı göstəricisi 1,2 faiz bəndi yüksələrək 12,9% təşkil etmişdir ki, bu da minimal normanı (I dərəcəli kapital adekvatlığı norması 6%) 2 dəfədən çox üstələmişdir.

2.6. Banklarda faiz dərəcələri

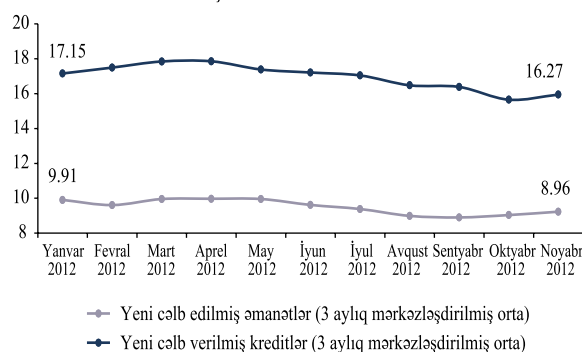
2012-ci ildə manatla və xarici valyuta ilə kreditlər və depozitlər üzrə orta çəkili nominal faiz dərəcələrində azalma baş vermişdir.

Kreditlər üzrə manatla orta faiz dərəcələri ötən illə müqayisədə 1,2 faiz bəndi azalaraq 15,1% olmuşdur. Eyni dövrdə əmanətlər üzrə manatla nominal orta faiz dərəcələri 10,3%-dən

10%-ə enmişdir. Xarici valyutada kreditlər və əmanətlər üzrə faiz dərəcələri müvafiq olaraq 1,2% və 1% azalmışdır. Manatda faiz marjası ortalama 5.1%, valyutada isə 5.5% olmuşdur.

Yeni verilmiş kreditlər və cəlb edilmiş əmanətlər, habelə banklararası kreditlər üzrə orta çəkili faiz dərəcəsi il ərzində azalmışdır.

Qrafik 2.13. Manatla yeni cəlb edilmiş depozit və verilmiş kreditlər üzrə faiz dərəcələri

Mənbə: AMB

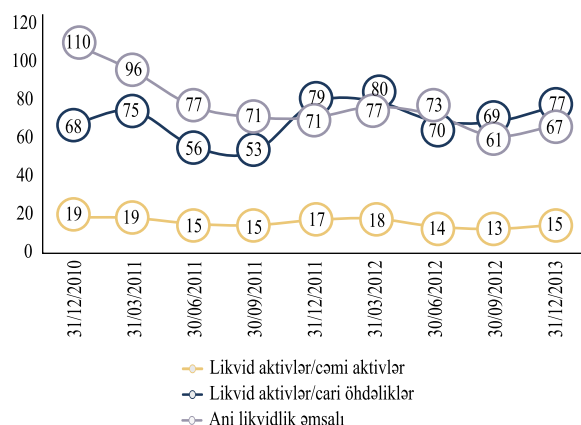
2012-ci ilin sonuna manatla banklararası kreditlər üzrə faiz dərəcəsi ilin əvvəli ilə müqayisədə 0,71% bəndi azalaraq 9,15% olmuş, xarici valyutada isə bu göstərici 2,39% bəndi azalma ilə 5,6% təşkil etmişdir.

III. BANK SİSTEMİNDƏ RİSKLƏR

2012-ci ildə bank sistemində risklər idarə edilə bilən səviyyədə saxlanılmışdır. Aktiv və passivlərin ödəniş müddətlərinin təhlili bank sistemində likvidliyin məqbul səviyyədə olmasını göstərir.

2012-ci il ərzində bankların likvidliyi məqbul səviyyədə qalmışdır. Kredit aktivliyinin bərpası ilə əlaqədar yüksək likvid aktivlərin ümumi aktivlərdəki payının bir qədər azalmasına (2,5 faiz bəndi) baxmayaraq minimal səviyyədən (10%) yüksək qalmışdır. Likvid aktivlərin cari öhdəliklərdə payı cüzi azalmışdır. Ani likvidlik əmsalı 66,8% olmuşdur ki, bu da Mərkəzi Bankın tələbindən (minimal limit 30%) yüksəkdir.

Qrafik 3.1. Likvidlik göstəriciləri, %-lə

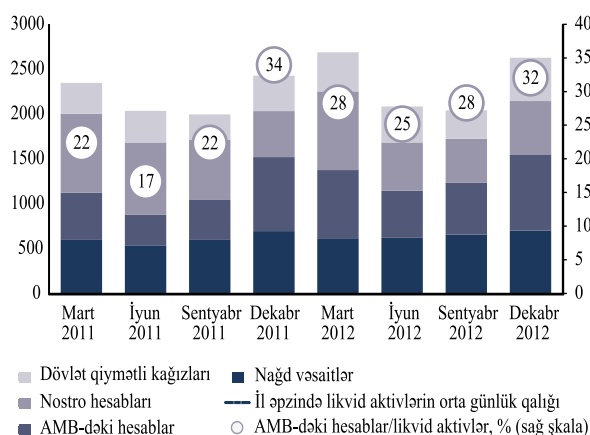

Mənbə: AMB

Yüksək likvid aktivlərin orta günlük qalığı ötən illə müqayisədə 95,6 mln. manat (4,7%) artaraq 2 145 mln. manata çatmışdır.

1 yanvar 2013-cü il tarixinə yüksək likvid aktivlərin strukturunda nağd vəsaitlər, nostro hesablar və dövlət qiymətli kağızların payı müvafiq olaraq 27,7%, 23% və 18,3% olmuşdur. Bankların Mərkəzi Bankda hesablarının likvid aktivlərdə xüsusi çəkisi dövrün sonuna 32% təşkil etmişdir.

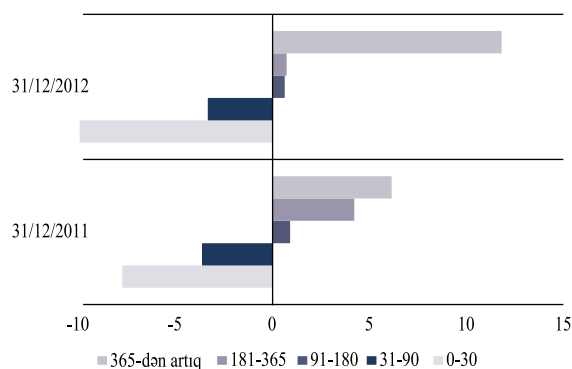
Qrafik 3.2. Likvid aktivlərin dinamikası və strukturu, mln. manat

Mənbə: AMB

İl ərzində bankların müddət üzrə aktiv və passivləri arasında fərq idarə olunan səviyyədə qalmışdır.

Qrafik 3.3. Aktiv və passivlər arasında fərqin aktivlərə nisbəti, %-lə

Mənbə: AMB

2012-ci ildə kredit portfelinin keyfiyyəti məqbul səviyyədə olmuşdur. Vaxtı keçmiş kreditlərin cəmi kreditlərdə xüsusi çəkisi 6% təşkil etmişdir.

Ümumilikdə, Mərkəzi Bankın müntəzəm həyata keçirdiyi stress-testlər onu göstərir ki, Azərbaycanın bank sistemi kəskin makroiqtisadi şoklara qarşı dayanıqlı vəziyyətdədir.

Haşiyyə 7. Bank sistemində antiböhran mexanizmləri

Maliyyə-bank sistemində böhran və stress hallarının artması tənzimləyici orqanlar qarşısında antiböhran mexanizmlərinin tətbiqi və təkmilləşdirilməsi məsələsini aktuallaşdırır. Burada əhali arasında panikanın qarşısının alınması, hesablaşma-ödəniş sistemlərinin fasiləsiz fəaliyyətinin təmin edilməsi və kreditorların zərərlərinin minimallaşdırılması tədbirləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Likvidliyin dəstəkləməsi mexanizmləri. Son qlobal maliyyə böhranı likvidlik böhranından başlanmışdır. Belə şəraitdə bir sıra mərkəzi banklar, ilk növbədə ABŞ-ın Federal Ehtiyat Sistemi, Avropa Mərkəzi Bankı, bank sistemində likvidlik inyeksiyalarının artırılması istiqamətində əhəmiyyətli tədbirlər görmüşlər. Bu tədbirlər mərkəzi bankların yenidən maliyyələşdirmə əməliyyatlarının həcmnin artırılması, banklara verilən kreditlərin müddətinin uzadılması, təminat kimi istifadə olunan aktivlərin siyahısının genişləndirilməsi və s. kimi məsələləri əhatə edir.

Əmanətçilər arasında panikanın (əmanətlərin bank sistemindən qaçışının) qarşısının alınması mexanizmləri. Antiböhran idarəetmə təcrübəsi göstərir ki, əhali arasında panikanın qarşısının alınması, bank sistemində etimadın qorunması məqsədilə istifadə edilən ən səmərəli vasitə əmanətlərin sığortalanması sistemləridir.

Son 20 il ərzində bu kimi sistemlər bir çox inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə formalaşmışdır. Əmanətlərin sığortalanması – bankın lisenziyası ləğv edildikdə və ya bank müflis olduqda fərdi əmanətçilərə - fiziki şəxslərə əmanətlərini geri götürmək imkanı verən sistemdir. Bunun üçün əmanət qəbul edən banklar ixtisaslaşmış quruma (sığorta fonduna) müvafiq sığorta ödənişləri edirlər, sığorta fondu isə öz növbəsində zəruri hallarda əmanətçilərin pul vəsaitlərini qaytarır.

Əmanətlərin sığortalanması mexanizmləri ölkədən ölkəyə bir qədər fərqlənsə də onların ümumi prinsipləri aşağıdakılardır:

- depozit qəbul edən maliyyə institutlarının sığortalama sistemində məcburi iştirakı;
- depozit qəbul edən maliyyə institutları tərəfindən öhdəliklərin yerinə yetirilmədiyi halda əmanətçilərin risklərinin azaldılması;
- sığorta fondlarının fəaliyyətinin şəffaflığı;

- sığorta fondlarının vəsaitlərinin formalaşmasının kumulyativ xarakterli olması.

Fiziki şəxslərin əmanətlərinin qorunması üzrə ilk məcburi sığorta fondu Böyük depressiya zamanı, 1933-cü ildə ABŞ-da yaradılmışdır. İlk dövrlərdə xüsusi yaradılmış Əmanətlərin Sığortalanması Federal Korporasiyası tərəfindən bir əmanətçiyə ödənilən məbləğin maksimal həcmi 5000 ABŞ dolları təşkil edirdi. O vaxtdan indiyədək kompensasiya məbləği 50 dəfə artmışdır.

Əmanətlərin sığortalanması üzrə beynəlxalq Assosiasianın məlumatına əsasən hazırda əmanətlərin sığortalanması sistemləri 112 ölkədə mövcuddur. Sığorta fondlarının səmərəli fəaliyyəti nəticəsində “bank tətili” və öhdəliklərin ödənilməsinə moratoriumun tətbiqi kimi sərt və populyar olmayan tədbirlərin tətbiqinə ehtiyac olmamışdır.

Böhran hallarında əmanətçilər arasında panikanın qarşısının alınması və banklara etimadın qorunması üzrə əsas tədbirlərdən biri əmanətlər üzrə kompensasiya məbləğinin həcmnin artırılmasıdır. Belə ki, son illər ABŞ-da sığorta məbləği 100 min ABŞ dollarından 250 min ABŞ dollarınadək artırılmışdır. Avropa Birliyi ölkələrində isə bu məbləğ 20 min avrodan 50 min avroyadək, 31 dekabr 2010-cu il tarixindən isə 100 min avroyadək yüksəldilmişdir.

Bank sisteminin kapitallaşması. Böhran zamanı bank sisteminin dayanıqlığının təmin edilməsi məqsədilə istifadə edilən mühüm tədbirlərdən biri subordinasiya kreditləri olmuşdur. Mərkəzi bank və müvafiq dövlət orqanları tərəfindən banklara subordinasiya kreditlərinin verilməsi bankların kapitallaşmasının məqbul səviyyədə saxlanılması ilə yanaşı, birbaşa milliləşdirmədən qaçmağa imkan verir. Beynəlxalq təcrübəyə əsasən böhranla əlaqədar yaranmış problemlərin həlli perspektivləri olan bankların kapitallaşması məqsədilə subordinasiya kreditlərinin verilməsi və ya imtiyazlı səhmlərin alınması uğurlu tədbir hesab edilir. Belə ki, dövlət investisiyaları bu banklara gələcəkdə məqbul şərtlərlə özəl kapital cəlb etmək üçün vaxt qazanmaq imkanını verir. Ciddi problemləri olan və onları həll etmək potensialı olmayan bankların yenidən kapitallaşdırılma vasitəsi isə dövlət tərəfindən bankın adi səhmlərinin alınması hesab olunur.

Mənbə: Udaibir S. Das and Marc Quintyn, September 2002, “Crisis Prevention and Crisis Management: The Role of Regulatory Governance”, IMF Working Paper 02/163 Gullian Garcia, March 2000, “Deposit Insurance and Crisis Management”, IMF Working Paper 00/57

Kapitalın dayanıqlı səviyyədə qalması ilə yanaşı bazar və likvidlik risklərinin yaxşılaşması

da müşahidə olunur. Kredit riskləri isə idarə oluna bilən səviyyədədir.

IV. ÖDƏNİŞ SİSTEMLƏRİ

Hesabat ilində ödəniş sistemlərinin sabit və fasiləsiz fəaliyyəti təmin edilmişdir. Ölkədəki iqtisadi aktivliyə adekvat olaraq Milli Ödəniş Sistemində aparılan əməliyyatların həcmi və sayı artmışdır.

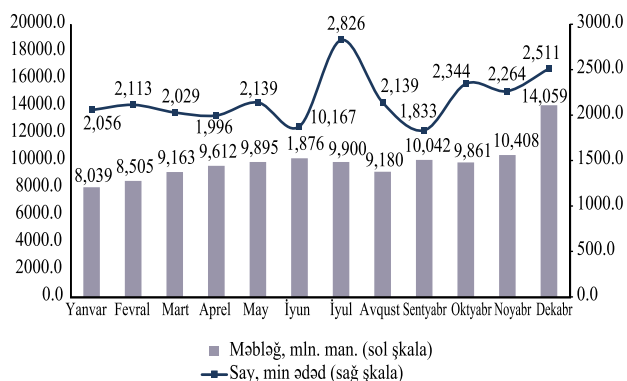
2012-ci il ərzində Milli Ödəniş Sistemində ümumi həcmi 118 849 mln. manat olmaqla, 26,126 mln. ədəd əməliyyat aparılmışdır. Ötən illə müqayisədə əməliyyatların sayı 33,6% (6 565 min ədəd), ümumi həcmi isə 10,2% (11 001 mln. manat) artmışdır.

Hesabat ilində ödənişlərin orta günlük sayı 99 min ədəd, orta günlük həcmi isə 450,2 mln. manat təşkil etmişdir (2011-ci ildə müvafiq olaraq 74,1 min ədəd və 408,5 mln. manat).

Nağdsız ödənişlərin 90%-i AZIPS sistemi vasitəsilə həyata keçirilmiş və onun ümumi həcmi 107 003 mln. manat olmuşdur (495 min ədəd əməliyyat). 2011-ci illə müqayisədə əməliyyatların ümumi həcmi 7,8% (7 724 mln. manat) artmışdır. Hər bir ödəniş sənədinin məbləği orta hesabla 222,5 min manat təşkil etmişdir.

Məbləğ baxımından ödənişlərin 10%-i (11 846 mln. manat) XÖHKS sistemi vasitəsilə həyata keçirilmişdir. Say baxımından isə

Qrafik 4.1. Milli Ödəniş Sistemində ödəniş əməliyyatlarının dinamikası

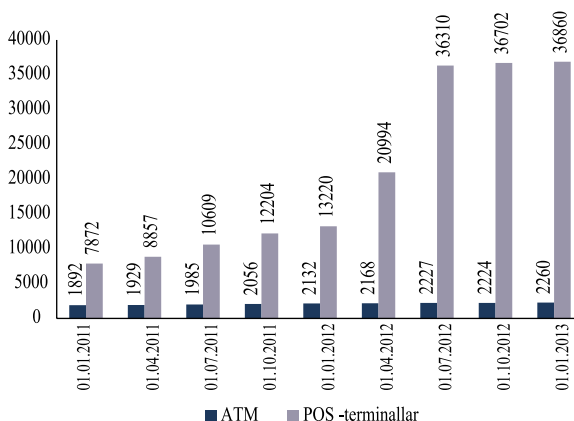
Mənbə: AMB

XÖHKS sisteminin payı 98,1% təşkil etmiş və hesabat ilinin yekunu üzrə 25,631 mln. ədəd ödəniş olmuşdur. Bu da ötən ili həcm etibarilə 38,2% (3 277 mln. manat) və say etibarilə 33,8% (6 468 min ədəd) üstələmişdir. Hər bir ödənişin məbləği orta hesabla 463,1 manat təşkil etmişdir.

Kommersiya bankları plastik kartlarının xidmət edilməsinə dair infrastrukturun inkişaf etdirilməsini davam etdirmişlər. 2012-ci ilin sonuna bank plastik kartlarına ölkə ərazisində yerləşdirilmiş 2 260 bankomatda və 36 860 POS-terminalda xidmət edilmişdir. Qeyd edək ki, il ərzində ölkə ərazisində bankomatların sayı 7%, POS-terminalların sayı 2,8 dəfə artmışdır.

2012-ci ildə bankomatlar vasitəsilə 7 630 mln. manat həcmində 48,798 mln. əməliyyat aparılmışdır. POS-terminallar vasitəsilə aparılan əməliyyatların sayı 4 672 min ədəd, həcmi isə 599 mln. manat təşkil etmişdir.

Qrafik 4.2. Quraşdırılmış bankomatların və POS-terminalların sayı

Mənbə: AMB

Plastik kartların sayı il ərzində 428 min ədəd artaraq 5 mln. ədədə çatmışdır ki, bu da hər min

Haşiyə 8. Azərbaycanda ödəniş infrastrukturu

Mərkəzi Bankın qanunla müəyyən olunmuş mühüm vəzifələrindən biri də ölkədə ödəniş sistemlərinin fasiləsiz fəaliyyətinin təmin olunması və bu sistemlərin inkişafının təşviq olunmasıdır.

Son illər bu sahədə əhəmiyyətli irəliləyişlər əldə olunmuş, beynəlxalq standartlara cavab verən müasir infrastruktur yaradılmışdır. Ölkədə ödəniş sisteminin arxitekturasına aşağıdakı komponentlər daxildir:

- Real Vaxt Rejimində Banklararası Hesablaşmalar Sistemi (AZIPS)
- Xırda Ödənişlər üzrə Hesablaşma Klirinq Sistemi (XÖHKS)
- Kütləvi Ödənişlər üzrə Mərkəzləşdirilmiş İnformasiya - (KOMİS) sistemi
 - Hökumət Ödəniş Portalı
 - Kart prosessinq təşkilatları
 - Kart prosessinq mərkəzləri

Bu arxitektura 43 bank, onların 800-dən çox şöbə və filialı, habelə 1600-ə yaxın şöbə və filiala malik Azərpoçt müəssisəsi inteqrasiya olunmuşdur.

2012-ci ildə ödəniş arxitekturasında mühüm nailiyyətlərdən biri də vahid müştəri hesab strukturuna keçid – IBAN layihəsinin yekunlaşması olmuşdur. Hazırda bu sistem 61 ölkədə tətbiq olunur.

Son illər elektron ödəniş infrastrukturunun dövryyələrində yüksək artım dinamikası müşahidə olunur.

Real Vaxt Rejimində Banklararası Hesablaşmalar Sistemi (AZIPS) üzrə ödənişlərin həcmi son

5 ildə 50% artaraq 107 mlrd. manata, yəni ÜDM-in 2 mislinə çatmışdır. Xırda Ödənişlər üzrə Hesablaşma Klirinq Sistemində (XÖHKS) ödənişlərin həcmi isə 2 dəfə artaraq 12 mlrd. manata çatmışdır.

Ödəniş kartları bazarı sürətlə inkişaf edir. Plastik kartların sayı son 5 ildə 38% artmış, kartlarla ölkədaxili əməliyyatların həcmi 8,2 mlrd. manata çatmışdır. Kartların 51%-i sosial kartların payına düşür. Ötən dövrdə bankomatların sayı 49%, POS-terminalların sayı isə 4,5 dəfə artmışdır.

2008-ci ildə yaradılmış Kütləvi Ödənişlər üzrə Mərkəzləşdirilmiş İnformasiya sistemi – KÖMİS kommunal haqların, vergi və rüsumların, sığorta haqların və digər ödənişlərin elektron formada həyata keçirilməsi üçün geniş imkanlar yaratmışdır. Burada elektron ödənişlərin həcmi son 3 ildə 2,6 dəfə artmışdır.

Ən yeni layihələrdən biri də KÖMİS-in platformasında yaradılmış «Hökumət Ödəniş Portalı»dır. Bu portalın yaradılması vergi, rüsum, icarə haqqı və digər ödənişlərin dövlət qurumlarına birbaşa ödənilməsinə təmin edir və onların bankdankənar nağd qaydada aparılması praktikasını aradan qaldırır. Hazırda 41 bankın və «Azərpoçt» MMC-nin, 5 dövlət müəssisəsinin, 3 kart prosessinq mərkəzinin və 3 dövlət qurumunun iştirak etdiyi bu portala aidiyyəti dövlət orqanlarının inteqrasiyası prosesi gedir.

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı

nəfərə (yetkinlik yaşına çatmış) orta hesabla 834,7 ödəniş kartı deməkdir.

İnternet vasitəsilə bank xidmətlərindən istifadə də genişlənməkdədir. Belə ki, il ərzində internet-bankinq vasitəsilə 23,8

mln. manat məbləğində 28,6 min əməliyyat həyata keçirilmişdir. Mobil-bankinq vasitəsilə isə 785,4 min manat məbləğində 5,197 min əməliyyat həyata keçirilmişdir.

İstifadə olunmuş qrafik və cədvəllər

Qrafiklər

Qrafik 1.1. ÜDM-in artım tempi	5
Qrafik 1.2. ABŞ-ın dövlət büdcəsi və cari əməliyyatlar hesabının kəsiri	5
Qrafik 1.3. Yaponiya Bankı tərəfindən dövlət qiymətli kağızların satın alınması və Yapon yeninin məzənnəsinin dinamikası	6
Qrafik 1.4. Avrozona ölkələrinin 10 illik dövlət istiqrazlarının gəlirliliyi	8
Qrafik 1.5. İqtisadi artım	10
Qrafik 2.1. Herfindal – Hirşman indeksi	11
Qrafik 2.2. Bank şəbəkəsinin dinamikası	11
Qrafik 2.3. Bankların resurs bazasının strukturu	12
Qrafik 2.4. Qeyri-maliyyə sektorunun depozitlərinin dinamikası	13
Qrafik 2.5. Əmanətlərin müddət strukturu	13
Qrafik 2.6. Xarici borcun dinamikası	13
Qrafik 2.7. Biznes kreditlərinə tələb və təklif (banklar arasında aparılan sorğunun nəticələri)	15
Qrafik 2.8. Kredit portfelinin valyuta strukturu	15
Qrafik 2.9. Subyektlər üzrə kredit portfelinin strukturunun dinamikası	16
Qrafik 2.10. Bank aktivlərinin strukturu	16
Qrafik 2.11. Bank sisteminin mənfəəti	18
Qrafik 2.12. Xalis faiz marjası	19
Qrafik 2.13. Manatla yeni cəlb edilmiş depozit və verilmiş kreditlər üzrə faiz dərəcəsi	21
Qrafik 3.1. Likvidlik göstəriciləri	22
Qrafik 3.2. Likvid aktivlərin dinamikası və strukturu	22
Qrafik 3.3. Aktiv və passivlər arasında fərqin aktivlərə nisbəti	22
Qrafik 4.1. Milli Ödəniş Sistemində ödəniş əməliyyatlarının dinamikası	24
Qrafik 4.2. Quraşdırılmış bankomatların və POS-terminalların sayı	24

Cədvəllər

Cədvəl 2.1. Bank sisteminin əsas göstəricilərinin artım tempi	11
Cədvəl 2.2. Bankların kredit portfelinin sahələr üzrə strukturu və dinamikası	16
Cədvəl 2.3. Regionlar üzrə (Bakı istisna olmaqla) kreditlər və əmanətlər	18
Cədvəl 2.4. Mənfəətin strukturu	19
Cədvəl 2.5. Bank kapitalının strukturu	20

Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı
Azərbaycan, Bakı, AZ1014, R. Behbudov küç., 32
Telefon (994 12) 493 11 22
Faks (994 12) 493 55 41
www.cbar.az